

նկատմամբ: Սուգը երկրորդ գիտակցութիւն մը եղած է մեզի, և մինչ իր արցունքի բուրբղէն աւելի յստակ տեսած ենք հոգեւոր իրողութիւնները:

Մեռելները սիրել կը նշանակէ սիրել անոնց առաքինութիւնները, անոնց խտէալները, վասն զի սուրբներն ու հերոսները պատկերներն են գաղափարին. և մինչ զիրենք լիցնող գաղափարին է որ կը բերենք մեր յարգանքը. մարդը պատկերն է գաղափարին և Աստուծոյ:

Սկած ենք հստակ տեսնելու մեր մեռելներուն համար, որոնք իրենց հողակոյտերուն վրայ խաչ ունենալէ առաջ իրենց հոգիին մէջ կրեցին զայն. և խնդրելու նոյն ատեն բարխոսութիւնը անոնց, որոնք պէտք է հաւատալ թէ Սուրբերն են, ի՞նչ կարելի է սուրբ ըլլալ, քանի որ այս կեանքին մէջ իրենցմէ չատեր արդէն քաւարանը ապրեցան: Եկած ենք այսօր հոս, երկու կեանքեր հանգրուանող Մեռելացի այս խորհուրդին մէջ, ներումի և զղջումի պահեր ապրել: Աղօթելով որ Տէրը իր լոյսին մէջ պայծառացնէ մեր բերաւոր մեռելներուն հողիները, և ողջերուս պարգևէ չորհրդ և գիտակցութիւն, որպէս զի կարենանք այս կեանքի մէջ քայել հոգեւոր ապագայի հաւատով, այսկերպ օրհնելով գանձուն Ամենաօրէն Երրորդութեան, որ է օրհնալ յաւիտեան ամէն:

ԵՂԻՇԷ ՎՐԻ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

ՅՈՐԴԱՆԱՆ ԳԵՏԸ

Ա. ՀԵՏԱԶՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Թորդանան, զոր Արաբացիք կ'անուանեն Էլ-Շեքիա (ջուր խմելու աւազան) ոչ միայն գերազանցապէս նուիրական գետն է, այլ է նաեւ այն ջուրի ընթացքը որ իր մասնաւոր յատկութիւններն ունի: Անիկա ամենէն նուազ ծանօթ գետն էր ԺԺ. դարուն կատարուած հետազոտութիւններէն առաջ: Պէզանսի անանունը Դ. դարուն և Ուիլիամ Բալդեպիտիպոսը Ը. դարուն կտրած էին այս գետի ամբողջ հովիտը՝ Տիրերիայէն սկսեալ մինչև Երեքով: Նաեւ Երուսաղէմի Բողոքն Ա. Թագաւորը 1100ին այս միեւնոյն հովիտէն վեր բարձրացած էր մինչև

Տիրերիա: Բայց այս ուղեւորութիւնները պարզ յիշատակութիւն մը միայն ունեցած են պատմութեան մէջ: Ուրիշ ոչ մէկ հին հեղինակ, բացի Յովսէփոսէն, որուն լինպէս յայտնի է՝ արժանահաւատութեան կարելի է միշտ վստահիլ, էջ թողած որ և նկարագրութիւն Թորդանանի մասին: 1835 տարուան Յուլիոն Կոստիգ Իրանացին Թորդանանը հետազոտելու համար նաւակով ճամբորդեց անոր վրայէն, Տիրերիայէն մինչև Մեռեալ Մով, եւ Երուսաղէմ վերադարձին՝ կրած յովութիւններէն հիւսնդաւ նայով վախճանեցաւ, Նոյնը պատահեցաւ նաեւ երկրորդ հետազոտողին՝ Անգլիացի տեղակալ Molyneux (1847), որ սակայն ժամանակ ունեցաւ համառօտակի նօթագրելու իր այս ճամբորդութիւնը: Միայն Lyntch էր որ 1848ին Միացեալ Նահանգներու կողմէ Պաղեստին զբոսելով՝ Թորդանանի մասին տուաւ գիտական իր առաջին ծանօթութիւնները:

Լինչ Ապրիլ ամսուան մէջ ութուկէս օրէն կատարեց Թորդանանի այս ուղեւորութիւնը՝ Տիրերիայէն Մովի հարաւը շինուած իր երկու մետաղեայ նաւակներով: Արշաւանքին մասնակցողներէն մին՝ Dr. Anderson գեղեցիկ տեղեկագիր մը թողած է Պաղեստինի երկրաբանութեան վրայօք: Հետագային, 1872-1878, երկու անգլիացի սպաներ, Conder և Kitchner, "Palestine Expedition Fund", ընկերութեան կողմէ շարունակեցին և ամբողջացուցին ամերիկացիներու սկսած աշխատանքը ու հետազոտեցին Թորդանանը՝ Պանիասի Ակէն մինչև Մեռեալ Մով:

Բ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՀՈՎԻՏԸ ԿՍՎ ՂՕՐ.

Ըսենք համառօտակի թէ, երկրաբանական երևոյթներու համաձայն, բրածոներու շրջանին Պաղեստին իր լեռներով միասին տակաւ վեր բարձրացած է ջուրերու մակերեսէն ու երևան բերած է հողային այն մեծ պատուածքը, որ Թորդանանի այժմեան հովիտն է և զոր Արաբացիք կ'անուանեն Դօր (ցած կամ հերձեալ երկրի): Սկիզբները այդ հովիտը աւելի քան 300 քիլոմէթր երկարութեամբ ընդարձակ լիճ մը կը ձևացնէր, որուն մակերեսը 425 մէզր բարձր էր այժմեան Մեռեալ Մովի մակերեսէն, այսինքն 31 մէզր աւելի բարձր Միշերիականին ջուր:

երբու մականերսն: Ե Ջրհեղեղի շրջանին վերջերը, կ'ըսէ M. Hull, լիճին ջուրերը խրոնց ամենաբարձր կէտին հասան, եւ երբ սառնակոյտերն ու ձիւները անհետացան լիւքանանէն և այժմեան ընական պայմանները երևան եկան, այն ատեն անձրևները նուազեցան և լիճին մակերեսը կամաց կամաց վար իջաւ, մինչև որ Յորդանանի հովիտը եղաւ մահիճը երկու լիճերուն և զանոնք իրարու միացնող ջուրի հոսանքին» (*):

Կը կարծուի թէ Մեռեալ Մովը իր այժմեան մակերեսին հասաւ պատմական շրջանէն առաջ: 1836-1837ին էր միայն որ երկու գերանայցի գիտնականը՝ Henri von Schubert եւ Roth մեծադոյն զարմանքով նկատեցին թէ Յորդանանի գետաբերանը և Մեռեալ Մովը շատ ցած էին Միջերկրականի մակերեսէն:

Յորդանանի հովիտին վայրէջքը գրեթէ միակերպ է հիւսիսէն հարաւ և իւրաքանչիւր քիլոմէտրի վրայ մօտաւորապէս մէկ-ուկէս մէդր զէպի ցած կ'իջնէ: Գալով հովիտին լայնութեան՝ շուրջ 6 քիլոմէտր է Տիրերական Մովի հարաւային սփանջ վրայ, 2 քիլոմէտր՝ Պէյսանի հիւսիս-արեւելքը, 3 քիլոմէտր՝ քիչ մը աւելի հարաւ: Վերջապէս հովիտը երթալով կը լայննայ մինչև Մեռեալ Մով ու հոն կը հասնի 20 քիլոմէտրի:

Արարացիք Դ. Թ. (կարուածք) կ'անուանեն այն փոքրիկ դաշտագետինը ուսկից կը հոսի Յորդանան և որուն լայնքը կը փոփոխուի 400էն մինչև 3000 մէդր: Այս դաշտագետինին խորութիւնը, հովիտին ամբողջութեան համեմատութեամբ, 6 մէդր է հիւսիսային մասին մէջ, 15էն 30 մէդր միջին մասին մէջ և 60 մէդր Մեռեալ Մովի կողմը: Բացի հարաւային ծայրէն, որ անբեր է աղային տարրեր պարունակելուն պատճառաւ, Ջորը հարուստ բուսականութիւն մը ունի: Բայց Յորդանանի հովիտը ամբողջովին ոռոգելու համար հարկ անհրաժեշտ է մեծ աշխատանք թափել, վասնզի, ինչպէս ըսինք, Յորդանանի մահիճը շատ ցած է:

վերջ(*)՝ Յորդանան վար կ'իջնէ Մերոմի դաշտէն, որ ունի շուրջ 25 քիլոմէտր երկայնութիւն և 10 քիլոմէտր լայնք, ու հոն իր մէջ կ'ընդունի բազմաթիւ վտակներ, ուրիշ կ'աւելցնեն դաշտին մօրուտ հանգամանքը: Այս դաշտին հարաւակողմը կը փայլին Հուլէի լիճին ջուրերը, զոր ընդհանրապէս կը նոյնացնեն Մերոմի կամ Մառօնի ջուրերուն հետ(**) (Յես. ԺԼ. 5, 7): Նոյն լիճին մէջ կը հոսի գետը՝ անցնելէ վերջ ճախճախտուէ մը, ուր առատութեամբ կ'անին կնիւն, եղեգ ու եգիպտական պապիւրոս և որ հաւաքովայն է Սիւրիոյ ամէնազգի թռչուններուն:

Մերոմի լիճը ունի 6 քիլոմէտր երկայնութիւն ու այնքան լայնութիւն ու կը ներկայացնէ եռանկիւնի մը կամ աւելի ճիշդ սրտի մը ձևը: Ջուրին մակերեսը, որուն խորութիւնը կը փոփոխուի 3էն 5 մէդր, երկու մէդր բարձր է Միջերկրական Մովէն:

Յորդանան արագ ընթացքով մը Մերոմի լիճէն կ'իջնէ Տիրերական Մովը: Շուրջ 16 քիլոմէտր ընթացքի մը վրայ անկա 210 քիլոմէտր դար կ'իջնէ ու իր ընթացքը կը դանդաղեցնէ լիճին հիւսիսը 3 քիլոմէտր հեռու, երբ կը մօտենայ Բեթսայիդայի բարերբ դաշտին:

Աւետարանական լիճին մէջ մօնելէն ետք Յորդանան նախ չի խառնուիր անոր ջուրերուն: Իր այս մասնայատկութենէն ծագում առած է այն կարծիքը՝ թէ գետը կ'անցնի Տիրերական Մովէն առանց խառնուելու անոր ջուրերուն:

Տիրերական Մովի (21 քիլոմէտր երկայն, 9¹/₂ քիլոմէտր լայն ու առ առաւել 47 մէդր խոր) հարաւ-արեւմտեան ծայրէն դուրս կ'ելլէ Յորդանան ու բազմաթիւ շրջապատյոյ դարձածքներ կը գծէ դաշտին վրայ: Իր դարձգարձիկն այս շրջանին այնքան շատ են, որ երեք անգամ կ'աւելցնեն իր հեռաւորութիւնը Մեռեալ Մովէն, մինչև ուղիղ դիմով 104 քիլոմէտր է այդ հեռաւորութիւնը:

Անիկայ արծաթափայլ յտակութիւն մը ունի Տիրերական Մովէն դուրս ելած ատեն,

Գ. ԳՈՐԴԱՆԱՆԻ ԸՆԹԱՍԹԸ.

Իր երեք ակերուն իւրա խառնուելէն

(*) Dictionnaire de la Bible, JOURDAIN քառ ին տակ, սիւնակ 1708:

(*) Յորդանանի ակերուն մասին տե՛ս ՄԻՈՆ 1937 Օգոստոս, Երես 235-237:

(**) Այսօր էր որ Յեսու յաղթանակ տարաւ Քանանի հիւսիսակողմի դաշնակից Թագաւորներուն դէմ:

բայց շուտով կը պղտորի երբ իր մէջ կ'ընդունին Եւրամուքի սկիստան ջուրերը՝ լինէն մօտաւորապէս 8 քիլոմէր գէպի հարաւ։

«Դետը, կ'ըսէ Montague, այնքան դարձաբարձիկ չըջաններ կ'ընէ, որ երբեմն ամբողջ օրը նաւարկելէ վերջ մենք զմեզ կը գտնէինք հոն՝ ուսկից մեկնած էինք։ Մերթ կը փակուէինք բարձր ու խոպան լիւններու մէջտեղ, մերթ կը նաւարկէինք ուռածազարդ հովիտի մը մէջէն, հոն ուր քիտը արագ ու վտանգաւոր դարձուած քներ ունի, կամ ստախիտ թաւուաներէ, որոնք կը ստիպէին մեզ երեսի վրայ պառկել նաւակին մէջ՝ չը կառնէիւ համար ձիւղերուն, որոնք միւս կողմէ կը շաղպատուէին մեր գլխուն վերեւ և հոսանքին արագութիւնն ու սաստկութիւնը ժամանակ չէին տար զանոնք կտրելու։ Ուրիշ անգամներ կացինը ձեռուներս կը ջարդէինք ձիւղերը ու կը հարթէինք մեր ճամբան։ Ապա նորէն կը տարուէինք սոսկալի յորձանքներէ ու կը նետուէինք 12էն 15 մէրը բարձրութեամբ ուղղաձիգ ջրվէժներու մէջէն, որոնցմէ կ'ազատուէինք կիսովին լրաստյոյ եղած»(*)։

Հովիտին նկարագրերը աչքի զարնող փոփոխութիւն մը կը կրէ գետին ստորին ընթացքին մէջ, Մեռեալ Մովէն շուրջ 22 քիլոմէր գէպի հիւսիս։ Անիկա յանկարծ գրեթէ վայրենի ու ամուլ երևոյթ մը կ'առնէ ու Յորդանանի դարձուած քները գեղազարդող մոշենիներու և եղեգներու կանաչ երիզը երթալով կը նեղնայ։ Իր այս ստորին ընթացքին մէջ Յորդանան կը լայննայ՝ նախ 37-38 մէրը, ապա լայնքը հետզհետէ կ'աւելնայ ու գետաբերանէն քիչ մը վերեւ կը հասնի մինչև 75 մէրը։ Այս վերջին կէտին վրայ անոր խորութիւնը գրեթէ մէկ մէրը չափ է։ Մեռեալ Մովի հիւսիսը չորս քիլոմէրէն սկսեալ բուսականութիւնը իսպառ կը դադրի, վառնով այնտեղ հողը խտնուած է աղով, գաճով, ծծուկով ու երկաթի ոքստով։

Գ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՅՈՐԴԱՆՔՆԵՐԸ.

Յորդանանի յորձանքները բաղմաթիւն են մանաւանդ իր միջին ու ստորին ըն-

թացքներուն վրայ։ Ամերիկեան արշաւախումբը 27 վտանգաւոր յորձանքներ կը թուէ։ Ատոնց վրայ պէտք է աւելցնել նաև խուժերն ու խարակները և հոսանքի ընդհանուր արագութիւնը։ Մին երկաթի եւ միւսը պղինձէ իր երկու նաւակներով Լինչ ամենամեծ դժուարութեամբ կրցաւ գետէն վար իջնել։ Եւրամուքի գետաբերանին վերեւ գտնուող յորձանք մը 3,35 մէրը բարձր վրովէ մը կը ձեռնարկէ։ Ահաւասիկ սոյն արկածալից նաւարկութեան նկարագրութիւնը՝ նոյնիսկ Լինչէ գիրի առնուած։

«Սոյն այս վայրը տեսակ մը սարաւանդ կար շուրջ 60 աստիճան անկիւնով մը, ու անոր ստորտը, ձիւղ անցքին վրայ, դէպի առաջ ցցուած վտանգաւոր քարաժայռ մը։ Անհրաժեշտ էր ուրեմն, չլախախուելու համար, իջնել և այդ քարաժայռի սուր անկիւնէն դարձ մը ընել։ Անիկա կը գտնուէր ծայր խորխորատի մը, որ եռացեալ կաթսայի մը նմանութիւն ունէր ու իր մէջէն ջուրը կը հոսէր բոլորաձև պտոյտով մը։ Անոր ստորտը կային երկու ուժգին յորձանքներ, ամեն մէկը շուրջ 150 ետրա (137 մէրը) երկարութեամբ, եւ ջուրերու սպիտակ փրփրադէզ մակերեսէն վեր կը բարձրանային սե ժայռերու ցցունքներ։ Ատոնցմէ ալ վար, մէկ մըր (1600 մէրը) հեռու, կային աւելի երկար ուրիշ երկու յորձանքներ, բայց աւելի մեծ ու նուազ դժուարին վայրէջով մը։ Բարեբախտաբար ձախափին վրայ 5 ոտք (1,65 մէրը) բարձրութեամբ մեծկալ թուփ մը կար, հոն՝ ուր ջուրերը տեսակ մը հրուանդան ձևացուցած էին։ Մեր մարդոցմէն մին վերնակողով խոտորանակ լողալով՝ բռնեց պարանի մը ծայրը ու զայն ամրապէս թուփի արմատներուն պարանի ուժգին ձգտումին տուկալու չափ ուժ ունենային, և սակայն ուրիշ միջոց չկար։ Ձկտանդուելու համար իմ մարդոցս կենքը՝ նոյն տեղացի ամենէն ուժեղ քանի մը արաբներու լողալ տուի նաւակներու քովի վեր, զանոնք առաջ վաճար կորուստէն ծամալ հանած ըլլալով մարդիկը՝ թուլցուցինք պարանը ու ջրվէժին եզերքը ուղղեցինք նաւակները, որոնք ցնցուցան ու մէկ կողմ հակեցան զիրենք մղող հոսանքին բուռն ուժին ներքեւ։ Սա-

(*) Narration of the Expedition to the Dead Sea, երես 182.

տիկ անձկութեան պահ մը եղաւ ասիկա: Հիմա նաւաստիները մազլցած էին ցից ժայռերէն վեր ու շարուած էին իրարու ետեւ, որպէսզի մեզ օգնութեան փութային՝ եթէ մենք դուրս ինչայինք նաւակներէն ու զէպի իրենց մղուէինք: Նաւակին մէջ հետս մէկը կար պարանք ձեռքը բռնած: Մերկացած արաքները կիցած էին քիչ մը անդին՝ ժայռերու և փրկարդէզ ջուրին միջև ու վայրենի չարժուներ կ'ընէին ու բարձրաձայն աղաղակներ կ'արձակէին, որոնք մոնչոզ յորձանքներու ժխորին կը խառնուէին... Երկրկու կողմէն չորսական հոգի ջուրին մէջ կառչած էին նաւակներուն ու պատահաւ իթէ կարիկ ըլլար, զանոնք հեռացնելու սպառնացող ժայռէն: Այդ պահուն նաւակները զիրենք պրկող պարանքները ձգտելով՝ կատաղի հոսանքին մէջ կողմէն միւսը կ'ոստոտէին փրկիւրաբար ձերբու նման: Այն վայրկեանին երբ նպատաւոր զիրք առին նաւակները՝ պարանք թուլցնելու նշանք տուի ու նաւակները ուժգնութեամբ առաջ խոյացան. նախ ջուրին խորը ընկղմեցան ու ապա ռստոտեցին օդին մէջ: Ժայռը մեկուսացած էր, անցած էինք վրէժէն ու նաւակները կիսովին լեցուած էին ջուրով, և մենք խելքի պտոյտ պատճառող արագութեամբ ողջ առողջ առաջ կը քըշուէինք յորձանքէն... Արարներէն երկուքին առեքըր սանեցան ու մեզմէ հեռու զէպի վար քըշուեցան, բայց քիչ վերջ անոնք ալ ազատուեցան անփնաս» (*):

Ե. ԹՈՐԴԱՆԱՆԻ ԳԵՏԱԲԵՐԱՆԸ.

Յորդանան իր ջուրերը կը թափէ Մեռեալ Մովին մէջ երկու թեւերու բաժնուած տեղիքով մը: Թեւերուն իւրաքանչիւրին լայնքն է 50 մէտր: Ֆելթան ինքնին ծածկուած է սիկով մը, որ, հակառակ իր նուազ խորութեան, թոյլ էի տար ջուրէն ոտքով անցնիլ: Հաշիւ ըրած են որ գետը օրական վից միլիոն լիտրա ջուր կը թափէ լիւնին մէջ: Ջուրի այս հսկայ զանգուածը կը շարժուի ամէն օր: Այսու հանդերձ Մեռեալ Մովը սակաւ ինչ կը բարձրանայ ձմրան և գարնան եղանակներուն:

Յորդանանի լիւնին մէջ թափած ջայրը կամ գետաբերանը ցած է իր ակէն 914 մէտր: Երբ 520 մէտրը Միջերկրականի մանկերեսէն վեր կը գտնուի և 394 մէտրը՝ վար:

Ջ. ԹՈՐԴԱՆԱՆԻ ՋՈՐԴ.

Գարնան եղանակին և ամրան սկիզբները Յորդանան՝ արագօրէն ուռեանալով Մեծ Հերմոնի և Ճուրանի հարթալիւն լեռներու ձիւնհալքէն և այն հեղեղանման անձրևներէն որոնք մենք առատութեամբ Ղօրը շըրջապատող ձորերուն վրայ կը տեղան, կը պղտորի ու կը բարձրացնէ իր մակերեսը, կը փլցնէ իր կրային ափունքը, արժատախիլ կ'ընէ եզերքի մեծամեծ ծառերը ու անոնց բեկորներու հազիւն կոյտը կը քշէ կը տանի մինչև Մեռեալ Մով: Ամառը, ընդհանրապէս, Յունիս ամսէն սկսեալ, երբ ձիւները կ'անթրեւութան ու անձրևները կը գաղրին, յստակ են գետին ջուրերը, բայց ոչ բոլորովին ջրնջ, վասն զի անոնք միշտ հետերին կը բերեն իրենց եզերքներուն սիւկերը: Բայց այդ եղանակին ջուրերը մուծ կանաչ գոյն մը կ'առնեն ու ասորժելի համ մը կ'առնեն, ու կը հոսին ուղղակի Զաարէհի, Մարմուքի, Յապպոքի հեղեղատներէն, զորս Յորդանան իր մէջ կ'ընդունի արեւելեան կողմէն, ու Տէրտարայի, Ճալուսի, Փարայի ու Քէլթի առուններէն, որոնք իրեն կը միանան արեւմուտքէն:

Իտալացի ուղեւոր մը կ'ըսէ թէ Յորդանանի ջուրը սքաղցր է շաքարի նման: Ժիշդ է որ անիկա ասորժելի համ մը ունի եւ շուտով կը յստակի օդի ազդեցութեան տակ, բայց հարկաւոր է զայն եռացնել, որպէս զի ջնջուին իր մէջ գտնուող բուսային մանրէները:

Գետին ջուրը կը պարունակէ աղային խառնուրդ մը 0,873 կրամ մէկ լիտրայի մէջ, և կը բաղկանայ 0,425 կրամ քլորէ, 0,034 կրամ ծծմբային թթուէ, 0,229 կրամ օշնանէ (soude), 0,060 կրամ կիրէ ու 9,065 կրամ մագնիզիէ: Այս ճշգրիտ տարալուծութիւնը կատարած է Lortet գետաբերանէն 12 քիլոմէտրէ զէպի հիւսիս առնուած ջուրէն:

Է. ԹՈՐԴԱՆԱՆԻ ԹՈՐԴՈՒՄԸ.

Յորդանան, ինչպէս կը հաստատէ Աս.

(*) Narration of the Expedition to the Dead Sea
brides 189 - 190.

սուսածառույցը (Յես. Գ. 15, Սիրաք ԻԴ. 36), կանոնաւորապէս կը յորդի դարիի հունձքի ժամանակ, այսինքն գէպի Մարտ ամսուն վերջերը, ինչպէս բացորոշ կ'ըսէ նաև Մնացորդաց Բ. Գիրքը (ԺԲ. 15)։

Ողողումը կը սկսի Յունուարին կամ Փետրուարին ու իր ավերէն հետև կը պարածուի մինչև 400 մէդր ու տեղ տեղ մինչև 3000 մէդր։ Ողողումը առաջ կու գայ Յունուար եւ Փետրուար ամիսներու յորդանոս անձրեւներէն եւ Հերմոնի ձիւնհալքէն։ Ողողումին այնքան տարածուն չըլլալուն պատճառն այն է՝ որ Մերմիի Լիճը ու Տիբերական Ծովը կը չափաւորեն զայն՝ իրենց ավերէն գուրս թափելով առատացած ջուրեր։ Երբ շատ մեծ ըլլալ յորդումը՝ այն ատեն չորս մէդրի չափ վեր կը բարձրանայ Մեռեալ Ծովի մակերեսը։

Ը. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ԱՆՑԻՖԵՐՈՒ ՈՒ ԿԱՍՈՒՐՁՆԵՐԸ.

Աստուածառույցը բազմաթիւ անցքեր կը յիշատակէ Յորդանանի վրայ (Յեսու Բ. 7, Դատ. Գ. 28, Է. 24 եւ այլն)։ Կարելի է մակաւն անոնցմէ անցնելի գետին յորձած ժամանակ։ Շատ Հրեաներ կ'որսն փորձելով յորդումի ատեն անցնել Յորդանանը՝ խոյս տալու համար Վեապաոնիանոսի բանակէն։

Այդ անցքերը մասնաւորապէս բազմաթիւ են Պէյսանի դաշտին վերին մասերուն մէջ։ Այդ կողմերէն է որ վրանաբնակները արշաւած են Պաղեստինի վրայ։ Այդ անցքերէն մին, որ կը կոչուի Մալառէք Ապարահ, Պէյսանէն քիչ մը վերօք, սմանք նոյն նացուցած են Բեթարբայի հետ, ուր Յովհաննէն կը մկրտէր*։ Գետին հարաւակողմը հինգ գլխաւոր անցքեր կը հաշուուին։ Աստոնցմէ ամենէն կարեւորը կը գտնուի Ուաթի Շալիպի կամ Նիմիլիին գետաբերանին մօտ, երբեքովի հիւսիս-արեւելեան կողմը։

Այն տեղ ուր Յորդանան գուրս կ'ելլէ Տիբերական Ծովէն՝ ատնօք տասը կամարներով կամուրջ մը կար, ձիւր եւ-Սեմաբը (Սէմաքի կամուրջը), որուն տեղ քանի մը տարի առաջ սիւներու վրայ հաստատուած նոր կամուրջ մը շինուեցաւ։ ձիւր եւ-Սիսի սիւները մասամբ կ'երևին տակաւին գէպի

հարաւ, մէկ քիլոմէդրէն քիչ մը նուազ հեռաւորութեան վրայ։

Եւրոպայի գետաբերանէն ոչ շատ հեռու, գէպի հարաւ, Հայֆա-Դամասկոս երկաթուղին Յորդանանը կ'անցնի արդիական հասարակ կամուրջի մը վրայէն։ Անկէ քիչ մը վարօք կը բարձրանայ հին ու նկարչագեղ արաբական կամուրջ մը՝ ձիւր եւ-Սու-ճամիէ (Հաւաքման այսինքն Վաճառատեղւոյ կամուրջ), որ շինուած է հրաբխային քարերէ ու բաղկացած սրածայր մեծ աղեղէ մը եւ ուրիշ աւելի փոքր երկու կամարներէ։ Բնականաբար այս կամուրջէն կ'երթնեն շրջապայէն ու Պէյսանէն Դամասկոս գացող կարաւանները։

Յապոնացի գետաբերանին մօտ, Յորդանանի այժմեան մահիճէն գրեթէ 100 մէդր հեռու, կ'երեւին աւերակները հռոմէական կամուրջի մը, զոր Արաբացիք կ'անուանեն ձիւր Տամիէ։

Վերջապէս երկքովէն Սալթ ու Ամման տանող ճանապարհը կ'անցնի 35 մէդր երկարութեամբ երկաթեայ կամուրջէ մը, որ Մարէշալ Ալենպիի անունը կը կրէ։

Թ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՀՈՎԻՑԻՆ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ,
ՈՒ ԲԱՅՈՒՐԸ.

Յորդանանի հովիտը արեւադարձային կլիմայ ունի, իսկ Մեռեալ Ծովու ափունքը՝ հասարակածային ու ամենէն տաք մէկ վայրն է երկրագունդին։ Հոն շուրջ մէջ ջերմաչափը մինչև 60 աստիճանի կը բարձրանայ։ Նոյնպէս կենդանիներն ու բոյսերը եթովպիոյն եւ Հնդկաստանի կենդանիներուն եւ բոյսերուն կը նմանին։

Յորդանանի գլխաւոր վայրի կենդանիներուն մէջէն կ'արժէ յիշել չափաւր, վարզը, բլրենին, յովազը եւ ընձաւուժը, որուն մէկ տեսակը՝ կեւարը կամ հնդիկ կասուն գետին արեւակողով բնիկները վրիթեր որսալու կը ծառայեն։

Յորդանանի հովիտին մէջ հաշուած են եթովպական թռչուններու 40 տեսակներ, 7 տեսակներ՝ հնդկական եւ 16 տեսակներ Ղօրի ու Մեռեալ Ծովու տիբերոյն յատուկ։

Առ ի չգոյն որսորդութեան՝ ձուկերը առատօրէն կը բազմանան Յորդանանի ջուրերուն մէջ։ Անոնց գլխաւորներն են՝ սիւրբ (կապուտ ձուկ), մօրուածուկ (barbeau,

(*) Բեթարբան ընդանրապէս ցոյց կը տրուի աւելի հարաւ՝ Երիզովի մերձակայքը։

չայ թէքիրի), capota՝ որ կը նմանի ծրանսայի լեռնային ջուրերու արծաթափայլ կարմրախայտին:

Պապիլոնոսը, որ երկար առնէ ի վեր անհետացած է Եդիպոսէն, խիստ առատ է Յորդանանի եղբայրները մանաւանդ, Մերուրի Լիճին ճախճախուսներուն մէջ: «Երբեքովի մէջ կը գտնուի, կ'ըսէ Lortet, փրկիկներ տունկերու քանի մը տեսակներ — լեղակ, հնդկանուշ, շինադող, պատինճան կամ սմբուկ, նոննի, ասկիլպիկ՝ մշտադալար խոտ մը որուն կարելի է հանդիպել Նուպիոյ մէջ: Շաքարեղեգը այժմ չի մշակուիր այնպէս՝ ինչպէս կը մշակուէր խաչակիրներու ժամանակ: Լեղակին կը հանդիպինք քանի մը պարտէզներու մէջ, որով ֆիլադուհիները կապոյտի կը ներկեն իրենց շնորհալի պարեգօտները» (*):

Յորդանանի ամբողջ հովիտին մէջ առատ է այն փշատունկը (Ziziphus Spina Christi), որուն սուր փուշերով վերջաւորուած ճիւղերը մեր Տիրով փուշէ պսակը հիւսելու ծառայեցին: Կան այնտեղ նաեւ հակայարեք ճաղամաններ, ու Յորդանանի ափանց վրայ առատութեամբ կ'աճին վայրի մոշէնի, եղեգ, աքոսիաներու ամէն տեսակները եւ պամպու:

Ժ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ:

Յորդանանի պատմութիւնը կարող էր ամբողջ էջեր լեցնել:

Աստուածային տնօրէնութեամբ ոչ-նաւարկելի եւ յաճախ դժուարացանքիլ այս գետը պիտի ըլլար ոչ թէ միւրեքանի կապ մը ժողովուրդներու միջեւ, այլ, ընդհակառակը, անջրպետ մը՝ սահմանուած բաժնելու աստուածապաշտ ժողովուրդը կը ապաշտներէն: Այս պատճառաւ Սուրբ Երկիրը էր, ինչպէս կ'ըսէ Շաւի, «Երկիր մը ցանկով չըլլապատուած» (Ես. Ե. 2):

Յորդանան տեսաւ Աբրահամի ու Լոթի իրարմէ բաժնուիլը (Ծննդ. ԺԳ. 10-11). Ելամի Գոգողագոմոր թագաւորին ու իր զաշնակիցներուն աւարաւորիկները (Ծն. ԺԳ. 10-15). Եբրայեցւոց հրաշալի անցքը Աւետեայ Երկիրը մտնելու համար (Յեսու. Ա. 2-11, Գ. 2-13). Առովդ դատաւորին

տարած յաղթանակը Մովսէսի անհետն ու զ՝ Մեհեայ Մովի մերձակայքը (Դատ. Գ. 28-29). Մադիանացիներու եւ Ամալեկացիներու անցքը Պէյսանի մօտերէն՝ ասպատակելու համար Պաղեստինը (Դատ. Զ. 33). Կեդէոնի հոն հասնելը, որ զբաւեց զետին անցքերը՝ կեցնելու համար իրենց երկիրները վերադարձող ասպատակիչ Մադիանացիներն ու անոնց իշխանները՝ Որեբն ու Զեբը (Դատ. Է. 25). Եփրայիմցիներու կոտորածը Գաղաադցիներու ձեռամբ՝ Յեփթայէի օրով (Դատ. ԺԲ. 4-6). Իսրայելացւոց Փղշտացիներու առջեւէն փախուտը մինչեւ Դադի ու Դադադի երկրորդ՝ Սաւուդի օրով (Ա. Թագ. ԺԳ. 7). Մանայիմ ասպատակելու համար Արենների անցքը՝ Դաւիթի օրով (Բ. Թագ. Բ. 29). Նոյնիքն Դաւիթի անցքը իր բանակին հետ՝ երթալու համար Ելամի երկիրը ու հոն զարնելու համար Լասորիները (Բ. Թագ. Ժ. 17). Դարձաւ Դաւիթի անցքը՝ Արիսոգովի առջեւէն փախուտ տալու առնէ (Բ. Թագ. ԺԷ. 22). Քիբամի զաւուսը՝ իր ափերին մօտ ձուլելու համար Տաւուրի մօտուը զարդարող երկու սիւները՝ Բոզն ու Յաքինը (Գ. Թագ. Է. 41-46). Եղիայի հրաշքով երկինք վերանալը (Գ. Թագ. Բ. 4-8). Յուդա Մակաբէի ու իր եղբոր Յովիսթանի անցքը՝ երթալ մարտնչելու համար Գաղաադի երկրին մէջ (Ա. Մակ. Ե. 24, 52, Թ. 44-49):

Բայց ամենամեծ եղելութիւնը, որով անմահացած է Յորդանան, իր մէջ մղբատուելն է մեր Տիրով Յիսուս-Քրիստոսի՝ ձեռամբ Յովաննու Կարապետին, մինչ նոյն պահուն երկինքը կը բացուէր ու անկէ եկած ձայն մը կ'ըսէր. «Դա է Որդի իմ սիրելի ընդ որ հանգեայ» (Մատթ. Գ. 16-17, Մարկ. Ա. 9-11, Լուկ. Գ. 21-22, Յովհ. Գ. 26):

Իր կեանքի վերջին երեք տարիներուն Յիսուս շատ անգամներ անցաւ Յորդանանը (Մատթ. ԺԹ. 1, Մարկ. Ժ. 1, Յովհ. Ժ. 40): «Հաւատական ու երկուստեղ Պէյսանի անցքերէն կ'երթար Պերէա ու Երբեքովի հանդիպակաց անցքերէն ալ՝ Հրէաստանի մայրաքաղաքը Երուսաղէմ ու Բեթանիա» (*):

Հայապոյճ Մ. Ե. Ն.

(*) VIGOUROUX Dictionnaire de la Bible, JOURDAIN քառին ներքեւ, սիւնակ 1749:

(*) Lortet, La Syrie, երես 463-464: